ACUMEN: INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH
ISSN: 3060-4745 IF(Impact Factor)10.71 / 2025 Volume 3, Issue 10

MAKTAB O‘QUVCHILARIDA LIDERLIKNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK KONSEPSIYALARI

Yuldasheva Sevara Ruzimurodovna
Toshkent Gumanitar fanlar universiteti o`qituvchisi
sevarayul1986@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarida liderlikni rivojlantirishning zamonaviy pedagogik konsepsiyalari yoritiladi. Liderlikning pedagogik mazmuni, uning shaxsiy xususiyatlar bilan bir qatorda ijtimoiy-kommunikativ, tashkiliy va refleksiv kompetensiyalar bilan bog‘liqligi tahlil qilinadi. Konstruktivistik yondashuv, ijtimoiy o‘rganish nazariyasi, transformatsion va taqsimlangan liderlik konsepsiyalari hamda o‘quvchi agentligining ta’lim jarayonidagi imkoniyatlariga alohida e’tibor qaratiladi. Shuningdek, hamkorlikka asoslangan ta’lim, loyiha faoliyati, muammoli vaziyatlarni hal etish, refleksiya va o‘quvchilarning o‘zini o‘zi boshqarishi liderlik sifatlarini rivojlantirish vositalari sifatida ko‘rib chiqiladi. Gender yondashuvi doirasida o‘quvchilarning yetakchilik faoliyatida ishtirok etish imkoniyatlariga ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan stereotiplar, ijtimoiy kutilmalar va pedagogik muhitning xususiyatlari muhokama qilinadi. Maqolada zamonaviy pedagogik konsepsiyalarni o‘zaro uyg‘unlashtirish asosida o‘quvchilarda tashabbuskorlik, mas’uliyat, mustaqil fikrlash, hamkorlik va jamoaviy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: liderlik, o‘quvchi liderligi, pedagogik konsepsiya, umumiy o‘rta ta’lim, liderlik kompetensiyasi, konstruktivistik yondashuv, taqsimlangan liderlik, o‘quvchi agentligi, hamkorlikda o‘qitish, gender yondashuvi, pedagogik muhit.

MODERN PEDAGOGICAL CONCEPTIONS OF LEADERSHIP DEVELOPMENT AMONG SCHOOL STUDENTS

Abstract

This article explores modern pedagogical conceptions of leadership development among general secondary school students. It examines the educational significance of leadership and its relationship with social, communicative, organizational, and reflective competencies. Particular attention is given to constructivist approaches, social learning theory, transformational and distributed leadership, and learner agency. Collaborative learning, project-based activities,

problem-solving, reflection, and student self-governance are discussed as pedagogical means of developing leadership qualities. From a gender-responsive perspective, the article considers how stereotypes, social expectations, and educational environments may influence students' opportunities to participate in leadership activities. It argues that integrating contemporary pedagogical conceptions can support the development of initiative, responsibility, independent thinking, collaboration, and collective decision-making among school students. The article emphasizes the importance of creating an inclusive educational environment in which all students can explore different leadership roles and contribute meaningfully to shared goals.

Keywords: leadership, student leadership, pedagogical conception, general secondary education, leadership competence, constructivist approach, distributed leadership, learner agency, collaborative learning, gender-responsive approach, educational environment.

KIRISH

Zamonaviy ta'limning vazifasi faqat o‘quvchilarga muayyan fanlar bo‘yicha bilim berish bilan cheklanmaydi. Bugungi ijtimoiy va kasbiy muhitda insonning mustaqil fikrlashi, vaziyatni tahlil qilishi, qaror qabul qilishi, boshqalar bilan hamkorlik qilishi va umumiy maqsad sari jamoani birlashtira olishi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu jihatdan liderlik sifatlarini rivojlantirish masalasi umumiy o‘rta ta'limning shaxsga yo‘naltirilgan vazifalari bilan uzviy bog‘liqdir.

Liderlik ko‘pincha boshqalarga rahbarlik qilish, jamoani boshqarish yoki muayyan guruhda yetakchi mavqega ega bo‘lish sifatida tushuniladi. Biroq maktab ta'limi nuqtayi nazaridan bunday talqin yetarli emas. Chunki har bir o‘quvchi sinf sardori yoki maktab kengashi a'zosi bo‘lmasligi mumkin, lekin u o‘z fikrini asoslash, tashabbus ko‘rsatish, guruhdagi vazifani mas'uliyat bilan bajarish, kelishmovchiliklarni tinch yo‘l bilan hal qilish va boshqalarning fikrini inobatga olish orqali liderlik kompetensiyalarini namoyon etishi mumkin. Demak, pedagogik jarayonda liderlikni faqat rasmiy mavqe bilan tenglashtirish o‘quvchilarning real imkoniyatlarini to‘liq ochib bermaydi.

Liderlikni rivojlantirishning zamonaviy konsepsiyalari yetakchilikni alohida shaxsning o‘zgarmas xususiyati sifatida emas, balki insonlar o‘rtasidagi munosabatlar, umumiy faoliyat, ijtimoiy vaziyat va o‘rganish tajribasi bilan bog‘liq jarayon sifatida talqin qiladi. Bunday qarash maktab o‘quvchilarining yosh xususiyatlari va ta'lim ehtiyojlariga mos keladi: o‘quvchi liderlikni faqat nazariy tushuntirish orqali emas, balki amaliy vazifalarni bajarish, mustaqil qaror qabul qilish, o‘z xatti-harakatlarini baholash va jamoa bilan hamkorlik qilish orqali o‘zlashtiradi.

James P. Spillane, Richard Halverson va John Diamond tomonidan ishlab chiqilgan taqsimlangan liderlik konsepsiyasida yetakchilik faoliyati rahbar, boshqa ishtirokchilar va vaziyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir natijasi sifatida talqin qilinadi [1]. Ushbu qarashni maktab sharoitiga tatbiq etganda, o‘quvchilar o‘rtasida vazifalarni taqsimlash, tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash va turli faoliyatlarda yetakchilik rolini almashish muhim pedagogik vositalar sifatida namoyon bo‘ladi.

Liderlikni rivojlantirishning dolzarbligi ta’limda teng imkoniyatlarni ta’minlash masalasi bilan ham bog‘liq. O‘quvchilarning tashabbuskorligi va yetakchilikka moyilligi faqat individual qobiliyat bilan belgilanmaydi. Oiladagi tarbiya, tengdoshlarning munosabati, o‘qituvchining kutishlari va sinfdagi norasmiy qoidalar o‘quvchining o‘z imkoniyatlarini namoyon etishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli liderlikni rivojlantirishda pedagogik muhitning adolatliligi va inklyuzivligini hisobga olish zarur.

Kanwal Syeda Hassan va Ewan Wrightning maktab o‘quvchilari ishtirokidagi tadqiqotida gender stereotiplari va liderlik haqidagi qarashlar o‘rganilgan [2]. Ushbu yo‘nalishdagi ilmiy ishlar o‘quvchilarning liderlik imkoniyatlarini tahlil qilishda ularning o‘z tajribasi, ijtimoiy munosabatlar va faoliyatda ishtirok etish sharoitlariga e’tibor berish muhimligini ko‘rsatadi.

Shu sababli liderlikni rivojlantirishni faqat alohida tadbirlar, sinf sardorlarini tayinlash yoki yetakchilik haqida suhbatlar o‘tkazish bilan cheklash maqsadga muvofiq emas. U ta’lim mazmuni, o‘qitish metodlari, o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlar, mustaqil faoliyatni tashkil etish va pedagogik baholash bilan bog‘liq yaxlit jarayon sifatida ko‘rib chiqilishi lozim.

ASOSIY QISM

Liderlik tushunchasining pedagogik mazmuni

Liderlik masalasi psixologiya, menejment, sotsiologiya va pedagogika fanlarida turli nazariy yo‘nalishlar doirasida o‘rganilgan. Ushbu yo‘nalishlarda liderlikning shaxsiy xususiyatlari, guruhdagi o‘zaro munosabatlar, ta’sir ko‘rsatish mexanizmlari, umumiy maqsadni shakllantirish va hamkorlikni tashkil etish bilan bog‘liq jihatlari tadqiq etilgan.

Pedagogik nuqtayi nazardan liderlikni rivojlantirish o‘quvchilarni erta yoshdan ma’muriy boshqaruvga yo‘naltirishni emas, balki ularning mustaqilligi, mas’uliyati, muloqot madaniyati va ijtimoiy faolligini shakllantirishni anglatadi. Shu jihatdan maktabdagi liderlik kattalar tashkilotlaridagi boshqaruv faoliyati bilan aynan bir xil emas. O‘quvchilar liderligi, avvalo, ta’limiy va ijtimoiy vaziyatlarda tashabbus

ko‘rsatish, umumiy maqsadga hissa qo‘shish va tengdoshlar bilan samarali hamkorlik qilish orqali namoyon bo‘ladi.

Albert Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi inson xulq-atvorining kuzatish, namuna olish va o‘z faoliyati oqibatlarini anglash orqali shakllanishini izohlashga yordam beradi [3]. Ushbu nazariyadan kelib chiqib, o‘qituvchi, tengdoshlar va maktab jamoasidagi munosabatlar liderlik xulqini rivojlantirish uchun muhim sharoit yaratishi mumkin.

Lev Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy yondashuvi ham o‘quvchining rivojlanishini ijtimoiy o‘zaro ta’sirdan ajratib bo‘lmasligini asoslaydi [4]. Bu qarash liderlik kompetensiyalarini shakllantirishda hamkorlikdagi faoliyat, pedagogik ko‘mak va murakkab vazifalarni bosqichma-bosqich mustaqil bajarishga o‘tishning ahamiyatini tushuntirishga imkon beradi.

James MacGregor Burns va Bernard M. Bass nomlari bilan bog‘liq transformatsion liderlik konsepsiyasi umumiy maqsad, qadriyatlar, motivatsiya va o‘zaro rivojlanishga alohida e’tibor qaratadi [5; 6]. Maktab sharoitida ushbu yondashuv o‘quvchilarda jamoaviy maqsadni anglash, boshqalarni qo‘llab-quvvatlash va o‘z faoliyatini umumiy natija bilan bog‘lashni rivojlantirishga moslashtirilishi mumkin.

James P. Spillane va hamkorlarining taqsimlangan liderlikka oid ishlari yetakchilikning o‘zaro bog‘liq harakatlar orqali namoyon bo‘lishini yoritadi [1]. Ushbu konsepsiya maktabda liderlik imkoniyatlarini faqat rasmiy lavozimlar bilan chegaralamaslik zarurligini asoslashga yordam beradi.

Valerie Hannon va Amelia Petersonning *Thrive: The Purpose of Schools in a Changing World* kitobida o‘quvchi agentligi, ya’ni maqsad qo‘yish, tashabbus ko‘rsatish va o‘z faoliyatiga ta’sir o‘tkazish qobiliyatiga alohida e’tibor qaratiladi [7]. O‘quvchi agentligi va liderlik bir-biriga yaqin, ammo aynan bir xil tushunchalar emas. Agentlik o‘quvchining o‘z ta’limi va harakatlariga ta’sir ko‘rsatish qobiliyatini ifodalasa, liderlik umumiy faoliyatga, boshqalar bilan hamkorlikka va jamoaviy natijaga ta’sir ko‘rsatishni ham qamrab oladi.

Konstruktivistik va ijtimoiy-madaniy yondashuvlar

Konstruktivistik yondashuvga ko‘ra, o‘quvchi bilim va ko‘nikmalarni tayyor ma’lumotni passiv qabul qilish orqali emas, balki faoliyat, muammo ustida ishlash va avvalgi tajribasi bilan yangi tajriba o‘rtasida aloqa o‘rnatish orqali o‘zlashtiradi. Liderlikni rivojlantirish nuqtayi nazaridan bu yondashuvning asosiy ahamiyati o‘quvchini pedagogik jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirishidadir.

Masalan, o‘qituvchi sinfda ekologik muammoni hal etishga qaratilgan loyiha tashkil qilishi mumkin. O‘quvchilar muammoni aniqlaydi, maqsad belgilaydi,

vazifalarni taqsimlaydi, ma’lumot to‘playdi va yakuniy yechimni taqdim etadi. Ushbu jarayonda liderlik alohida ma’ruza orqali emas, balki real vazifalarni bajarish davomida rivojlanish imkoniga ega bo‘ladi.

Bunday faoliyat o‘quvchilardan faqat tashabbuskorlikni emas, balki rejalashtirish, kelishish, vaqtni boshqarish, boshqalarning fikrini tinglash va o‘z qarorlarini asoslashni ham talab qiladi. Shu bilan birga, o‘qituvchi barcha qarorlarni o‘zi qabul qilib, o‘quvchilarga faqat ijro vazifasini topshirsa, loyiha liderlikni rivojlantirish imkoniyatini yo‘qotishi mumkin. Shuning uchun pedagogik ko‘mak o‘quvchilarning mustaqilligini cheklamasdan, zarur paytda yo‘naltirish va yordam berishga qaratilishi lozim.

Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy yondashuvi o‘quvchining rivojlanishida ijtimoiy o‘zaro ta’sir va pedagogik ko‘makning rolini tushuntiradi [4]. Liderlik faoliyatida ham o‘quvchi dastlab murakkab vazifani o‘qituvchi yoki tajribaliroq tengdoshining yordami bilan bajarishi, keyinchalik esa uni mustaqil amalga oshirishga o‘tishi mumkin. Masalan, guruh ishini tashkil etishda qiynalayotgan o‘quvchiga tayyor buyruqlar berish o‘rniga, vazifalarni taqsimlashning bir necha usuli taklif qilinadi va ulardan qaysi biri maqsadga muvofiqligini o‘quvchilarning o‘zi muhokama qiladi.

Mazkur yondashuvning muhim natijasi shundaki, pedagog o‘quvchi uchun barcha muammolarni hal qiluvchi shaxs emas, balki uning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini bosqichma-bosqich rivojlantiruvchi hamkor sifatida namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi va liderlik namunalari

Albert Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi liderlikni rivojlantirishda kuzatish va namuna olishning ahamiyatini izohlash uchun muhim nazariy asosdir [3]. O‘quvchilar o‘qituvchining muammoga qanday munosabatda bo‘lishini, kelishmovchilikni qanday hal etishini, xatoga yo‘l qo‘ygan o‘quvchiga qanday javob berishini va jamoaviy qarorlarni qanday qabul qilishini kuzatadilar. Bunday tajribalar ularning liderlik haqidagi tasavvurlariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Biroq namuna olishni shunchaki o‘qituvchiga taqlid qilish sifatida tushunish cheklangan yondashuv bo‘ladi. Pedagogik maqsad o‘quvchilarning muayyan xatti-harakatni nima uchun qo‘llash kerakligini anglashiga yordam berishdan iborat. Masalan, o‘qituvchi bahsli masalada avval barcha ishtirokchilarning fikrini tinglasa, keyin qaror qabul qilish mezonlarini tushuntirsa, o‘quvchilar yetakchilikning tinglash va asoslash bilan bog‘liq tomonlarini kuzatishlari mumkin.

Tengdoshlarning xulqi ham muhim namuna vazifasini bajaradi. Agar guruhdagi o‘quvchilar tashabbus ko‘rsatgan tengdoshini qo‘llab-quvvatlasa, xato qilganida uni kamsitmasa va vazifalarni adolatli taqsimlasa, liderlikni namoyon etish uchun qulay

ijtimoiy sharoit yuzaga keladi. Aksincha, tashabbus masxara qilinsa yoki barcha qarorlar doim bir xil o‘quvchilar tomonidan qabul qilinsa, boshqa ishtirokchilarning faolligi pasayishi mumkin.

Shu jihatdan, liderlikni rivojlantirish uchun o‘qituvchining shaxsiy namunasi bilan bir qatorda, sinfdagi munosabatlar madaniyatini ham shakllantirish zarur. Pedagog o‘quvchilarning xatti-harakatlarini kuzatish, ularning muvaffaqiyatli urinishlarini izohlash va xatolarini rivojlanish imkoniyati sifatida tahlil qilish orqali liderlik kompetensiyalarini mustahkamlashi mumkin.

Transformatsion liderlik konsepsiyasi va uning maktab ta’limidagi imkoniyatlari

Transformatsion liderlik konsepsiyasi umumiy maqsadni shakllantirish, ishtirokchilarni rag‘batlantirish, shaxsiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash va mavjud vaziyatga yangicha qarashga undash kabi jihatlarni qamrab oladi. James MacGregor Burns liderlikni yetakchi va izdoshlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir hamda motivatsiya bilan bog‘liq jarayon sifatida tahlil qilgan bo‘lsa [5], Bernard M. Bass transformatsion liderlikning nazariy jihatlarini keyinchalik rivojlantirgan [6].

Maktab o‘quvchilariga nisbatan ushbu konsepsiyani bevosita tashkilot boshqaruvi modeli sifatida qo‘llash to‘g‘ri emas. Uning pedagogik imkoniyati o‘quvchilarning umumiy maqsadni tushunishi, jamoa a’zolarini rag‘batlantirishi, yangi g‘oyalarni taklif etishi va boshqalarning rivojlanishiga hissa qo‘shishini qo‘llab-quvvatlashda ko‘rinadi.

Masalan, maktabda kitobxonlikni rivojlantirishga qaratilgan loyiha tashkil etilganda, o‘quvchilar faqat kitoblar ro‘yxatini tuzish bilan cheklanmay, tengdoshlarining qiziqishlarini o‘rganishi, o‘qish bo‘yicha muhokamalar tashkil qilishi va boshqalarni jarayonga jalb etishi mumkin. Bunda liderlik shaxsiy muvaffaqiyat bilan emas, jamoada ijobiy o‘zgarish yaratish bilan bog‘lanadi.

Transformatsion yondashuvning muhim jihati o‘quvchining ichki motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlashdir. Agar o‘quvchi faqat mukofot olish yoki o‘qituvchining maqtoviga sazovor bo‘lish uchun tashabbus ko‘rsatsa, uning faolligi tashqi rag‘batga bog‘lanib qolishi mumkin. Agar u amalga oshirayotgan faoliyatning ma’nosini tushunsa, o‘z hissasining umumiy natijaga ta’sirini ko‘rsa va qaror qabul qilishda ishtirok etsa, liderlik tajribasi chuqurroq o‘zlashtirilishi uchun sharoit yuzaga keladi.

Shu bilan birga, transformatsion liderlikni maktabda joriy etish o‘quvchilarni doimiy ravishda boshqalarni ruhlantirishga majburlash degani emas. Har bir o‘quvchining muloqot uslubi va faollik darajasi turlicha bo‘lishi mumkin. Pedagogik

maqsad barcha o‘quvchilardan bir xil xulq-atvorni talab qilish emas, balki ularning imkoniyatlariga mos ravishda tashabbus ko‘rsatish, hamkorlik qilish va mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish tajribasini kengaytirishdir.

Taqsimlangan liderlik: yetakchilik imkoniyatlarini kengaytirish

Taqsimlangan liderlik konsepsiyasi maktab o‘quvchilarida liderlikni rivojlantirish uchun alohida ahamiyatga ega. Spillane, Halverson va Diamondning yondashuvida liderlik amaliyoti muayyan shaxsning xatti-harakatidan tashqari, boshqa ishtirokchilar va vaziyat bilan o‘zaro aloqada shakllanadi [1]. Keyingi ilmiy tahlillarda ham taqsimlangan liderlik jamoaviy faoliyat, o‘zaro bog‘liqlik va birgalikda mas’uliyat olish bilan bog‘liq yondashuv sifatida ko‘rib chiqilgan [8].

Maktab sharoitida bu yondashuv o‘quvchilarning liderlik rollarini almashib bajarishi, guruh ishida turli mas’uliyatlarni o‘z zimmasiga olishi va umumiy natija uchun hissa qo‘shishini anglatadi. Masalan, bir loyiha davomida bir o‘quvchi vazifalarni rejalashtirishi, boshqasi ma’lumot to‘plashi, uchinchisi jamoaviy muhokamani olib borishi, yana biri natijalarni taqdim etishi mumkin. Keyingi loyiha jarayonida rollar o‘zgartirilsa, o‘quvchilar turli faoliyat turlarini sinab ko‘rish imkoniga ega bo‘ladi.

Bunday tashkil etishning pedagogik afzalligi shundaki, liderlik doim bir xil o‘quvchilarning qo‘lida qolib ketmaydi. Biroq vazifalarni mexanik ravishda taqsimlashning o‘zi yetarli emas. Agar o‘qituvchi faqat topshiriqlarni bo‘lib bersa-yu, qaror qabul qilish huquqini o‘zida saqlab qolsa, o‘quvchilar real liderlik tajribasiga ega bo‘lmasligi mumkin. Taqsimlangan liderlik uchun o‘quvchilarning fikri qarorlarga ta’sir ko‘rsatishi, ularning tashabbuslari muhokama qilinishi va mas’uliyatni amalda bajarish imkoniyati mavjud bo‘lishi kerak.

Shu bilan birga, jamoaviy liderlik barcha ishtirokchilar har qanday vaziyatda bir xil vakolatga ega bo‘lishi kerakligini anglatmaydi. Yosh, tajriba, vazifaning murakkabligi va xavfsizlik talablari ayrim qarorlarda pedagogning mas’uliyatini saqlab qolishni talab qiladi. Demak, taqsimlangan liderlik o‘qituvchi vakolatini butunlay bekor qilish emas, balki o‘quvchilarni qarorlar va faoliyatga mazmunli jalb etishdir.

Hamkorlikka asoslangan ta’lim va liderlik kompetensiyalari

Hamkorlikka asoslangan ta’lim o‘quvchilarning umumiy maqsad sari birgalikda ishlashini, vazifalarni muvofiqlashtirishini va natijaga o‘zaro bog‘liq hissa qo‘shishini nazarda tutadi. Bunday faoliyat liderlikni rivojlantirish uchun tabiiy pedagogik maydon yaratadi, chunki o‘quvchilar o‘z fikrlarini bildirish, boshqalarni tinglash, kelishmovchiliklarni hal qilish va umumiy qarorga kelish jarayonlarida ishtirok etadi.

Hamkorlikdagi ta’limni oddiy guruh ishidan farqlash lozim. O‘quvchilarni bir guruhga joylashtirishning o‘zi hamkorlikni kafolatlamaydi. Agar topshiriqni bitta faol o‘quvchi bajarsa, qolganlar esa passiv kuzatuvchi bo‘lib qolsa, jamoaviy faoliyat liderlikni rivojlantirish vazifasini to‘liq bajarmaydi. Shuning uchun topshiriqlar o‘zaro bog‘liqlik, individual mas’uliyat va barcha ishtirokchilarning mazmunli hissasini talab qiladigan tarzda ishlab chiqilishi lozim.

Masalan, tarix darsida muayyan ijtimoiy muammoni turli nuqtayi nazarlardan tahlil qilish, biologiya darsida ekologik vaziyatga yechim taklif etish yoki ona tili darsida ijtimoiy mavzudagi munozarani tashkil qilish o‘quvchilarning liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qo‘llanishi mumkin. Bunday topshiriqlarda o‘quvchilar ma’lumotni tahlil qiladi, dalillarni taqqoslaydi, muqobil qarashlarni tinglaydi va jamoaviy xulosaga keladi.

Hamkorlikka asoslangan ta’limning yana bir muhim jihati — liderlikni faqat baland ovozda gapirish yoki tez qaror qabul qilish bilan bog‘lamaslikdir. Ba’zan guruhning samarali ishlashiga boshqalarning fikrini diqqat bilan tinglaydigan, muhim ma’lumotlarni tartibga soladigan yoki kelishmovchilik paytida murosali yechim taklif qiladigan o‘quvchi ko‘proq hissa qo‘shadi. Shu sababli pedagog liderlikning turli ko‘rinishlarini tan olishi va baholashda faqat tashqi faollikka tayanmasligi lozim.

Loyiha faoliyati va muammoli ta’limning pedagogik imkoniyatlari

Loyiha faoliyati o‘quvchilarga real yoki shartli muammoni aniqlash, maqsad belgilash, vazifalarni rejalashtirish, resurslardan foydalanish va natijani taqdim etish imkonini beradi. Mazkur jarayon liderlik kompetensiyalarini bir nechta yo‘nalishda rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Birinchidan, loyiha o‘quvchilardan tashabbus ko‘rsatishni talab qiladi. O‘quvchilar mavjud muammoni aniqlashi yoki unga yechim taklif qilishi lozim. Ikkinchidan, loyiha faoliyati rejalashtirish va vaqtni boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Uchinchidan, jamoaviy faoliyat vazifalarni taqsimlash va o‘zaro kelishishni talab qiladi. To‘rtinchidan, yakuniy natijani taqdim etish o‘quvchilarning o‘z fikrini asoslash va jamoa oldida javobgarlikni his etishiga imkon yaratadi.

Biroq loyiha faoliyatining samarasi uning nomi bilan emas, tashkil etilish sifati bilan belgilanadi. Agar barcha qarorlarni o‘qituvchi qabul qilsa yoki topshiriq faqat tayyor mahsulotni yaratishga qaratilib, o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlari tahlil qilinmasa, liderlikni rivojlantirish imkoniyati cheklanishi mumkin.

Muammoli ta’lim ham o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va qaror qabul qilishiga sharoit yaratadi. Muammoli vaziyatda yagona, darhol ko‘rinib turgan javob

bo‘lmasligi mumkin. O‘quvchilar dalillarni tahlil qilishi, turli yechimlarni taklif etishi, ularning afzallik va cheklovlarini muhokama qilishi kerak bo‘ladi. Bu jarayon liderlikning intellektual va kommunikativ tomonlarini birlashtiradi.

Shunday qilib, loyiha faoliyati va muammoli ta’lim liderlikni alohida mashq sifatida emas, balki fanlarni o‘qitish jarayoniga singdirish imkonini beradi. Bu esa liderlikni faqat ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar bilan chegaralamasdan, kundalik ta’lim faoliyatining tarkibiy qismiga aylantirishga yordam beradi.

Refleksiya va o‘z faoliyatini baholash

Liderlikni rivojlantirishda o‘quvchining o‘z harakatlari va qarorlari haqida fikr yuritishi alohida ahamiyatga ega. Faoliyat davomida o‘quvchi tashabbus ko‘rsatishi yoki jamoani muayyan maqsadga yo‘naltirishi mumkin, lekin o‘z qarorlarining boshqalarga qanday ta’sir ko‘rsatganini anglamasa, tajriba to‘liq o‘zlashtirilmasligi mumkin.

Refleksiya o‘quvchiga “Men nima qildim?”, “Nima uchun aynan shunday qaror qabul qildim?”, “Boshqalarning fikrini qay darajada inobatga oldim?” va “Keyingi safar nimani o‘zgartirishim mumkin?” kabi savollar orqali o‘z faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Bunday savollar o‘quvchini faqat muvaffaqiyatni qayd etishga emas, balki xatolar va qiyinchiliklardan xulosa chiqarishga ham yo‘naltiradi.

Refleksiyani joriy etishda o‘qituvchi ayblash yoki shaxsiy xususiyatlarga baho berishdan qochishi lozim. Masalan, “Sen yaxshi lider emassan” degan hukm o‘quvchining o‘ziga ishonchini pasaytirishi mumkin. Buning o‘rniga, “Guruh muhokamasida boshqa o‘quvchilarning fikrini eshitish uchun qanday imkoniyat yaratding?” kabi xatti-harakatga yo‘naltirilgan savol berish maqsadga muvofiq.

O‘zaro baholash ham refleksiyaning bir shakli bo‘lishi mumkin. Biroq tengdoshlar bahosi shaxsiy munosabatlar yoki mashhurlik ta’sirida shakllanishi ehtimoli bor. Shu sababli baholash aniq mezonlarga tayanishi, fikr-mulohaza hurmat bilan ifodalanishi va o‘quvchining shaxsini emas, uning kuzatiladigan xatti-harakatlarini muhokama qilishi kerak.

Gender yondashuvi va liderlik imkoniyatlarining tengligi

Gender yondashuvi liderlikni rivojlantirish jarayonida o‘quvchilarning o‘z qobiliyatlarini namoyon etishiga ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy kutilmalar, stereotiplar va pedagogik sharoitlarni tahlil qilishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvning maqsadi o‘g‘il va qiz bolalarning liderlik qobiliyatlarini oldindan belgilangan qoliplarga ajratish emas, balki barcha o‘quvchilar uchun rivojlanish imkoniyatlarini ta’minlashdan iborat.

Gender stereotiplari liderlik haqidagi tasavvurlarda turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. Masalan, qat’iy fikr bildirish bir o‘quvchida ijobiy tashabbus sifatida, boshqa o‘quvchida esa noo‘rin xatti-harakat sifatida talqin qilinishi ehtimoli mavjud. Bunday vaziyatlar muayyan maktabda albatta kuzatiladi, degan xulosa chiqarib bo‘lmaydi; ularni mahalliy sharoitda kuzatuv va tahlil orqali aniqlash lozim.

Hassan va Wrightning tadqiqoti gender stereotiplari va liderlik intilishlari o‘rtasidagi munosabatni o‘quvchilarning o‘z nuqtayi nazari orqali o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi [2]. Bu yondashuv pedagog uchun muhim xulosaga olib keladi: o‘quvchilarning liderlik imkoniyatlarini faqat kattalarning kuzatuvi asosida baholash yetarli emas. O‘quvchilarning o‘z tajribasi, sinfdagi munosabatlar va faoliyatda ishtirok etish imkoniyatlari ham e’tiborga olinishi kerak.

Genderga sezgir pedagogik amaliyotda o‘qituvchi bir necha jihatga e’tibor qaratishi mumkin. Birinchidan, guruh ishlarida mas’uliyatli vazifalar doim bir xil o‘quvchilarga berilmasligi kerak. Ikkinchidan, muhokamalarda fikr bildirish imkoniyatlari teng taqsimlanishi lozim. Uchinchidan, liderlik faqat buyruq berish yoki jamoa oldida chiqish qilish bilan chegaralanmasdan, tinglash, murosaga kelish, vazifalarni muvofiqlashtirish va boshqalarga ko‘maklashish kabi faoliyatlarni ham qamrab olishi zarur. To‘rtinchidan, pedagog o‘quvchilarning qiziqishlari va individual xususiyatlarini genderga oid taxminlar bilan almashtirmasligi kerak.

Bunda teng imkoniyatlar barcha o‘quvchilarga aynan bir xil vazifani bir xil shaklda berish degani emas. Ayrim o‘quvchilar jamoa oldida nutq so‘zlashga, boshqalari esa vazifalarni rejalashtirish yoki ma’lumotlarni tahlil qilishga ko‘proq tayyor bo‘lishi mumkin. Muhim jihat shundaki, har bir o‘quvchi turli faoliyat turlarini sinab ko‘rishi va o‘z imkoniyatlarini kengaytirishi uchun sharoit yaratiladi.

Demak, gender yondashuvi liderlikni rivojlantirishga qo‘shimcha ravishda qo‘llanadigan tashqi omil emas, balki pedagogik jarayonning tashkil etilishi, rollarning taqsimlanishi va natijalarni baholash usullariga ta’sir qiluvchi tamoyil sifatida qaralishi mumkin.

Zamonaviy pedagogik konsepsiyalarni uyg‘unlashtirish

Yuqoridagi nazariy qarashlarning har biri liderlikni rivojlantirishning muayyan tomonini yoritadi. Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi namuna va kuzatishning rolini tushuntiradi; ijtimoiy-madaniy yondashuv hamkorlik va pedagogik ko‘makning ahamiyatini ochib beradi; konstruktivistik yondashuv faoliyat orqali o‘rganishni asoslaydi; transformatsion liderlik umumiy maqsad va motivatsiyaga e’tibor qaratadi; taqsimlangan liderlik esa jamoaviy faoliyat va yetakchilik rollarining ko‘pligini

ko‘rsatadi. O‘quvchi agentligi konsepsiyasi mustaqillik va o‘z faoliyatini boshqarish jihatini to‘ldiradi.

Ushbu nazariyalarni bir-biriga qarama-qarshi qo‘yish o‘rniga, ularning pedagogik vazifalarini o‘zaro to‘ldiruvchi tarzda birlashtirish mumkin. Shu maqsadda liderlikni rivojlantirish quyidagi o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlar asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Birinchi yo‘nalish — shaxsiy tayyorgarlik va o‘zini anglash. O‘quvchining o‘z kuchli tomonlarini, qiziqishlarini, rivojlantirish zarur bo‘lgan ko‘nikmalarini anglashiga yordam beriladi. Bunda o‘ziga ishonchni qo‘llab-quvvatlash, maqsad qo‘yish va mas’uliyatni tushunish muhim hisoblanadi.

Ikkinchi yo‘nalish — kommunikativ va hamkorlik kompetensiyalari. O‘quvchilar fikr bildirish, tinglash, savol berish, kelishmovchiliklarni hal qilish, vazifalarni muvofiqlashtirish va umumiy qarorga kelish bo‘yicha tajriba orttiradi.

Uchinchi yo‘nalish — tashabbus va jamoaviy faoliyat. Loyiha ishlari, muammoli topshiriqlar, sinf tashabbuslari va o‘zini o‘zi boshqarish faoliyati orqali o‘quvchilar real mas’uliyatni bajarish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

To‘rtinchi yo‘nalish — refleksiya va o‘zini baholash. O‘quvchilar o‘z qarorlari, guruhga qo‘shgan hissasi, uchragan qiyinchiliklari va kelgusidagi rivojlanish yo‘nalishlarini tahlil qiladi.

Beshinchi yo‘nalish — genderga sezgir va qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik muhit. Barcha o‘quvchilarning faoliyatda qatnashishi, tashabbus ko‘rsatishi va turli liderlik rollarini sinab ko‘rishi uchun adolatli sharoit yaratiladi.

Mazkur yo‘nalishlar alohida-alohida faoliyatlar ro‘yxati emas. Ular o‘zaro bog‘langan holda amalga oshirilganda liderlikni rivojlantirishning izchil jarayoni shakllanadi. Masalan, o‘quvchiga jamoaviy loyiha topshirish tashabbus va hamkorlikni rivojlantirishi mumkin, biroq undan keyin refleksiya tashkil etilmasa, o‘quvchi o‘z faoliyatining kuchli va zaif tomonlarini to‘liq anglamasligi ehtimoli bor. Xuddi shuningdek, refleksiya o‘tkazishning o‘zi yetarli emas, agar o‘quvchiga keyingi faoliyatda xatolarini tuzatish va yangi rolni sinab ko‘rish imkoniyati berilmasa.

Shuning uchun pedagogik jarayon boshlang‘ich imkoniyatlarni hisobga olish, faoliyat uchun sharoit yaratish, o‘quvchilarning mustaqil va jamoaviy ishtirokini ta’minlash, jarayonni kuzatish, refleksiya o‘tkazish va keyingi rivojlanish vazifalarini belgilash kabi bosqichlarni qamrab olishi mumkin. Bu ketma-ketlik qat’iy va o‘zgarmas algoritm emas; u o‘quvchilarning yoshi, vazifa mazmuni va ta’lim sharoitlariga qarab moslashtiriladi.

Liderlik sifatlarini rivojlantirish mezonlari

Liderlikni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatda o‘quvchilarning o‘sishini kuzatish uchun tushunarli mezonlar zarur. Biroq liderlikni bitta umumiy ball yoki o‘quvchining ommabopligi bilan o‘lchash uning ko‘p qirrali mazmunini cheklaydi. Shu sababli turli vaziyatlarda kuzatiladigan xatti-harakatlar va faoliyat natijalarini birgalikda hisobga olish maqsadga muvofiq.

Tashabbuskorlik o‘quvchining muammoni aniqlashi, yangi g‘oya taklif qilishi va faoliyatni boshlashga tayyorligida namoyon bo‘ladi.

Kommunikativ kompetensiya fikrni tushunarli ifodalash, boshqalarning fikrini tinglash, savol berish va munozarada dalillarga tayanish bilan belgilanadi.

Hamkorlik vazifalarni kelishib taqsimlash, jamoa a’zolariga ko‘maklashish va umumiy natijaga hissa qo‘shishda ko‘rinadi.

Mas’uliyat va qaror qabul qilish vazifalarni o‘z vaqtida bajarish, muqobil yechimlarni taqqoslash va qabul qilingan qarorning oqibatlarini anglashga intilishni qamrab oladi.

Refleksivlik o‘z faoliyatining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, fikr-mulohazalarni qabul qilish va keyingi faoliyat uchun xulosa chiqarishda namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy sezgirlik va teng ishtirokni qo‘llab-quvvatlash boshqalarning faoliyatga qo‘shilishiga sharoit yaratish, turli fikrlarni hurmat qilish va jamoaviy qarorlarda adolatli ishtirokni ta’minlashga intilish bilan tavsiflanadi.

Ushbu mezonlar pedagogik kuzatuv, o‘zini o‘zi baholash va o‘zaro fikr-mulohaza berish jarayonida qo‘llanishi mumkin. Ularni amaliy diagnostik vositaga aylantirish uchun esa aniq indikatorlar, baholash shkalalari va yosh xususiyatlariga mos topshiriqlar ishlab chiqilishi lozim.

Gender omilini hisobga olishdan maqsad o‘g‘il va qiz bolalar uchun turli standartlar belgilash emas. Aksincha, liderlik faoliyatiga kirishish, tashabbus ko‘rsatish va qarorlar qabul qilish imkoniyatlarida tizimli farqlar mavjud yoki mavjud emasligini aniqlash muhimdir. Agar farqlar kuzatilsa, ularni faqat o‘quvchilarning individual xususiyatlari bilan izohlashdan oldin, pedagogik muhit va vazifalar taqsimotini ham tahlil qilish zarur.

MUHOKAMA

Zamonaviy pedagogik konsepsiyalar liderlikni rivojlantirishda muhim nazariy burilishni ko‘rsatadi: e’tibor faqat “kim lider bo‘lishi mumkin?” degan savoldan “liderlik qaysi sharoitlarda rivojlanadi?” degan savolga ham ko‘chadi. Bu o‘zgarish maktab pedagogikasi uchun muhimdir, chunki ta’limning vazifasi mavjud qobiliyatlarni aniqlash bilangina cheklanmaydi. U o‘quvchilarning yangi qobiliyatlarni

egallashi va ijtimoiy faoliyatda o‘z imkoniyatlarini kengaytirishi uchun sharoit yaratishi kerak.

Liderlikni tug‘ma yoki o‘zgarmas xususiyat sifatida talqin qilish ayrim o‘quvchilarning rivojlanish imkoniyatlarini oldindan cheklab qo‘yishi mumkin. Masalan, kamgap yoki jamoa oldida chiqish qilishga qiynaladigan o‘quvchi liderlik salohiyatiga ega emas, degan xulosa chiqarish pedagogik jihatdan asosli emas. U vazifalarni puxta rejalashtirish, boshqalarning fikrini tinglash, dalillarni tahlil qilish yoki kelishmovchiliklarni murosali hal etish orqali liderlikni namoyon qilishi mumkin.

Shu bilan birga, liderlikning rivojlantirilishi mumkinligini ta’kidlash barcha o‘quvchilar bir xil darajada yoki bir xil usulda yetakchilik qilishi kerakligini anglatmaydi. Individual farqlar saqlanib qoladi. Pedagogik vazifa bu farqlarni yo‘qotish emas, balki har bir o‘quvchiga o‘z imkoniyatlarini sinash, rivojlantirish va zarur ko‘nikmalarni egallash uchun imkon berishdir.

Liderlikni rivojlantirishga oid yondashuvlarni alohida qo‘llash muayyan natijalar berishi mumkin, biroq ularning imkoniyatlari bir-birini to‘ldiradi. Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi ijobiy namunaning ahamiyatini tushuntirsa, konstruktivistik yondashuv o‘quvchining faol tajribasiga urg‘u beradi. Taqsimlangan liderlik jamoaviy faoliyatni, transformatsion yondashuv umumiy maqsad va motivatsiyani, agentlik konsepsiyasi esa mustaqillik va o‘zini boshqarishni yoritadi.

Ushbu yondashuvlardan faqat bittasini mutlaq ustun qo‘yish liderlikning ayrim tomonlarini e’tibordan chetda qoldirishi mumkin. Masalan, namuna ko‘rsatishga haddan tashqari tayanish o‘quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini cheklashi mumkin. Aksincha, pedagogik ko‘maksiz mustaqillik talab qilish tajribasi kam o‘quvchilar uchun qiyinchilik tug‘diradi. Jamoaviy ishni tashkil etish ham o‘z-o‘zidan adolatli ishtirokni ta’minlamaydi, chunki guruhdagi norasmiy mavqe va o‘zaro munosabatlar vazifalarning kimga berilishiga ta’sir qilishi mumkin.

Shu sababli integrativ yondashuv liderlikni rivojlantirishning yagona universal formulasi sifatida emas, balki turli pedagogik vositalarning o‘zaro muvofiqligini ta’minlovchi konseptual asos sifatida qaralishi kerak. Uning amaliy samarasi o‘quvchilarning yoshi, maktabning ijtimoiy-madaniy muhiti, o‘qituvchilarning tayyorgarligi va mavjud ta’lim resurslariga bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Genderga sezgir yondashuvni liderlikning faqat qiz bolalarga yoki faqat o‘g‘il bolalarga xos shakllarini o‘rgatish sifatida talqin qilish noto‘g‘ri bo‘ladi. Bunday yondashuv mavjud stereotiplarni mustahkamlashi mumkin. Uning asosiy vazifasi barcha o‘quvchilarning qobiliyatlarini namoyon etishiga to‘sqinlik qilishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy va pedagogik omillarni aniqlashdan iborat.

Hassan va Wrightning tadqiqoti o‘quvchilarning liderlik va gender stereotiplari haqidagi qarashlarini bevosita o‘rganish muhimligini ko‘rsatadi [2]. Biroq boshqa mamlakatlarda o‘tkazilgan tadqiqot natijalarini O‘zbekiston maktablariga avtomatik tarzda ko‘chirish mumkin emas. Mahalliy ta’lim muhiti, oilaviy tarbiya, maktab an’analari va o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlar alohida o‘rganishni talab qiladi.

Shu nuqtayi nazardan, pedagogik amaliyotda o‘quvchilarning liderlikka bo‘lgan munosabati, sinfda vazifalarning taqsimlanishi, o‘qituvchilarning kutishlari va o‘quvchilarning o‘zini namoyon qilish tajribalariga e’tibor berish maqsadga muvofiq. Bunda genderga oid farqlarni oldindan mavjud deb qabul qilish emas, balki ularning mavjudligi, ko‘rinishi va pedagogik ahamiyatini dalillar asosida aniqlash lozim.

Maktab amaliyotida liderlikni rivojlantirish kundalik pedagogik faoliyatga singdirilishi kerak. Bu jarayonni faqat sinf sardorlari bilan ishlash yoki alohida yetakchilik treninglari bilan chegaralash yetarli emas. O‘qituvchilar fan darslarida ham o‘quvchilarning tashabbus ko‘rsatishi, qaror qabul qilishi va jamoaviy vazifalarni bajarishi uchun imkoniyat yaratishlari mumkin. Sinf rahbarlari o‘quvchilarning o‘zini o‘zi boshqarish faoliyatini qo‘llab-quvvatlashi, maktab ma’muriyati esa o‘quvchilar tashabbuslarini ko‘rib chiqish va amalga oshirish uchun aniq mexanizmlar ishlab chiqishi mumkin.

Biroq bu vazifalar faqat o‘quvchilarga mas’uliyat yuklash bilan cheklanmasligi lozim. O‘quvchi qaror qabul qilishda ishtirok etayotgan bo‘lsa, uning fikri haqiqatan ham muhokama qilinishi va tegishli darajada hisobga olinishi kerak. Aks holda, o‘zini o‘zi boshqarish shaklan mavjud bo‘lsa-da, amalda o‘quvchining ta’lim muhitiga ta’siri cheklangan bo‘lib qoladi.

Liderlikni rivojlantirishda pedagogning vazifasi o‘quvchilar o‘rniga qaror qabul qilish emas, balki ularga mas’uliyatli qaror qabul qilishni o‘rganish uchun zarur sharoit yaratishdir. Shu bilan birga, pedagog xavfsizlik, axloqiy me’yorlar va o‘quvchilarning huquqlarini ta’minlash bo‘yicha o‘z mas’uliyatini saqlab qoladi.

XULOSA

Maktab o‘quvchilarida liderlikni rivojlantirishning zamonaviy pedagogik konsepsiyalari liderlikni faqat tug‘ma qobiliyat, shaxsiy xarizma yoki rasmiy rahbarlik maqomi bilan izohlash yetarli emasligini ko‘rsatadi. Pedagogik nuqtayi nazardan liderlik o‘quvchining tashabbus ko‘rsatishi, o‘z fikrini asoslay olishi, boshqalar bilan hamkorlik qilishi, qaror qabul qilishi, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishi va o‘z faoliyati natijalarini tahlil qilishi orqali rivojlanadigan ko‘p qirrali kompetensiyalar tizimi sifatida qaralishi lozim.

Konstruktivistik va ijtimoiy-madaniy yondashuvlar liderlikni faoliyat va ijtimoiy o‘zaro ta’sir orqali rivojlantirishning nazariy asoslarini ochib beradi. Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi pedagog va tengdoshlar namunasining ahamiyatini ko‘rsatsa, transformatsion liderlik konsepsiyasi umumiy maqsad, motivatsiya va boshqalarning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga e’tibor qaratadi. Taqsimlangan liderlik yondashuvi yetakchilik imkoniyatlarini jamoa a’zolari o‘rtasida kengaytirish zaruratini asoslaydi. O‘quvchi agentligi konsepsiyasi esa mustaqillik, maqsad qo‘yish va o‘z faoliyatini boshqarishning liderlik bilan aloqador jihatlarini yoritadi.

Ushbu konsepsiyalarni o‘zaro uyg‘unlashtirish orqali shaxsiy tayyorgarlik va o‘zini anglash, kommunikativ va hamkorlik kompetensiyalari, tashabbus va jamoaviy faoliyat, refleksiya hamda genderga sezgir pedagogik muhitni birlashtiruvchi yondashuvni shakllantirish mumkin. Bunday yondashuv liderlikni rivojlantirishni alohida tadbirlardan izchil pedagogik jarayonga aylantirishga xizmat qiladi.

Gender yondashuvining asosiy vazifasi o‘quvchilarning liderlik imkoniyatlarini jinsga oid oldindan belgilangan qarashlar bilan cheklamaslik, balki ularning faoliyatda teng va mazmunli ishtirok etishi uchun sharoit yaratishdan iborat. Shu bilan birga, genderga oid ehtimoliy farqlarni oldindan mavjud deb qabul qilish emas, ularni mahalliy ta’lim sharoitida ilmiy asoslangan usullar yordamida o‘rganish lozim.

Umuman olganda, liderlikni rivojlantirish samarali pedagogik muhit, mazmunli amaliy faoliyat, o‘quvchilarning qaror qabul qilishdagi ishtiroki va refleksiv tahlilning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq. Maktabda liderlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyat o‘quvchilarni faqat kelajakdagi rahbarlik vazifalariga tayyorlash bilangina cheklanmaydi; ularning bugungi ta’lim jarayonida faol, mas’uliyatli, hamkorlikka tayyor va mustaqil fikrlaydigan shaxslar sifatida shakllanishiga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Spillane, J. P., Halverson, R., & Diamond, J. B. (2004). Towards a theory of leadership practice: A distributed perspective. *Journal of Curriculum Studies, 36*(1), 3–34. https://doi.org/10.1080/0022027032000106726
2. Hassan, K. S., & Wright, E. (2023). Gender and Leadership: Student Perspectives on Gender Stereotypes in Round Square Schools. *ECNU Review of Education*. https://doi.org/10.1177/20965311231210010
3. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
4. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

5. Burns, J. M. (1978). *Leadership*. New York: Harper & Row.
6. Bass, B. M. (1985). *Leadership and Performance Beyond Expectations*. New York: Free Press.
7. Hannon, V., & Peterson, A. (2021). Agency. In *Thrive: The Purpose of Schools in a Changing World* (pp. 167–183). Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781108877152.013
8. Harris, A., Jones, M., & Ismail, N. (2022). Distributed leadership: Taking a retrospective and contemporary view of the evidence base. *School Leadership & Management, 42*(5), 438–456. https://doi.org/10.1080/13632434.2022.2109620
9. Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2024). *The Student Leadership Challenge: Five Practices for Becoming an Exemplary Leader* (4th ed.). Hoboken, NJ: Jossey-Bass.
10. Nadeem, M. (2024). Distributed leadership in educational contexts: A catalyst for school improvement. *Social Sciences & Humanities Open, 9*, 100835. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2024.100835